

FORMATION OF MUSIC CRITICISM IN AZERBAIJAN

Narmin GARALOVA*

*Doç. Dr. Azərbaycan Devlet Kültür və Sanat Universiteti, narmin82@gmail.com

Received Date:31.10.2020, Revised Date:17.11.2020, Accepted Date:20.11.2020

Copyright © 2020 Narmin GARALOVA. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

"Music criticism" is one of the most important branches of musicology. Its proper level leads to the healthy development of music. Scholars around the world say that music criticism is based on the controversy between the followers of Pythagoras and Aristotle in ancient Greece. Taking this into account, we can say that the basis of music criticism in Azerbaijan also began with various controversies and music gatherings. It is known that Azerbaijan, as in many areas, has made many firsts in the East in the field of culture, especially music. The great scholar, musicologist Safiyaddin Urmavi, who lived and worked in the 13th century, expressed his views on sound in his treatises, his detailed disagreements with other scholars. The French scholar Carra de Vou Urmavi's treatise "Honor" was published in the "Asian" magazine in Paris in 1891. The treatise emphasizes the nature of the discussion and controversy. The scientist Abdulgadir Maragai, who lived and created in the XI-XV centuries, also benefited from the works of his predecessors in his treatises and expressed his attitude to them. For example, in the author's treatise "Sharhul kitabul-advar" is a commentary on Urmavi's famous work "Kitabul-advar". One of the issues touched upon by the scientist in his treatises is the rules of how musicians should behave at meetings and the choice of repertoire by the characteristics of the participants. It should be noted that Urmavi also wrote in "Kabisname" about the rules of conduct of musicians at meetings. In this article, we see that the authors were critical of the behavior of musicians in the assemblies of that time and expressed their written attitude to it. Maragai's treatise Beyjat al-Ruh (The Joy of the Spirit or the One Who Pleases the Soul) is of particular importance among the most scholarly works of the time. This treatise consists of a foreword, ten chapters, and a conclusion. Chapter 10 of this work is about the behavior of a scientist, about the individual and general study and mastery of this science. Thus, in this work, the author gave 12 pieces of advice to musicians about their "behavior and morals" at various meetings. Another prominent Azerbaijani scholar is Mir Mohsun Navvab, who entered Azerbaijani science, culture and literature as a prominent encyclopedist of the 19th century. Although the beginning of Azerbaijani music criticism is associated with the emergence of journalism in our country, we note that it has its origins in the controversy, as in other countries.

Keywords: Music, Music Criticism, Azerbaijan, Musicology, Journalism

AZERBAIJAN'DA MÜZİK ELEŞTİRİSİNİN OLUŞUMU*

ÖZET

"Müzik Eleştirisi", müzikolojinin en önemli dallarından biridir. Düzgün seviyesi, müziğin sağlıklı gelişmesine yol açır. Dünyanın dört bir yanındaki bilim adamları, müzik eleştirisinin eski Yunanistan'da Pisagor ve Aristoteles taraftarları arasındaki tartışmaya dayandığını söylüyor. Bunu hesaba katarsak Azerbaycan'da müzik eleştirisinin temelini de çeşitli polemik ve müzik toplantılarıyla başladığını söyleyebiliriz. Azerbaycan'ın pek çok alanda olduğu gibi Doğu'da başta müzik olmak üzere kültür alanında da birçok ilki gerçekleştirdiği biliniyor. 13. yüzyılda yaşamış ve çalışmış olan büyük âlim, müzikolog Safiyaddin Urmavi, eserlerinde ses hakkındaki görüşlerini, diğer âlimlerin fikirlerine karşı olan görüşlerini ve bu konudaki ayrıntılı açıklamalarını dile getirdi. Fransız bilim adamı Carra de Vou Urmavi'nin "Onur" adlı eseri, tartışmanın ve ihtilafın doğasını vurgulayarak 1891'de Paris'teki "Asya" dergisinde yayınlandı. XI-XV. Yüzyıllarda yaşayan ve yaratan bilim adamı Abdülgadir Maragai, incelemelerinde seleflerinin eserlerinden de yararlanarak onlara karşı tavrını dile getirmiştir. Örneğin yazarın incelemesinde "Şarhul kitabul-advar" Urmavi'nin ünlü eseri "Kitabul-advar" üzerine bir yorumdur. Bilim adamının incelemelerinde değindiği konulardan biri de müzisyenlerin toplantılarda nasıl davranması gerektiğinin kuralları ve katılımcıların özelliklerine göre repertuar seçimidir. Ayrıca belirtmek isteriz ki, Urmavi "Kabisname" eserinde de müzisyenlerin toplantılardaki davranış kuralları hakkında yazmıştır. Bu yazıda, yazarların o dönemin meclislerindeki müzisyenlerin davranışlarını eleştirdiklerini ve buna karşı yazılı tutumlarını ifade ettiklerini görüyoruz. Maragai'nin Beyyet-ül-Ruh adlı eseri (Ruhun Sevinci veya Ruhun Memnun Eden Kişi) özellikle o dönemin en bilimsel eserleri arasında önemlidir. Bu tez bir önsöz, on bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Bu çalışmanın 10. Bölümü, bir bilim adamının davranışları, bu bilimin bireysel ve genel çalışması ve ustalığı hakkındadır. Bu nedenle yazar, bu eserde müzisyenlere çeşitli toplantılarda "davranışları ve ahlakları" hakkında 12 parça tavsiye vermiştir. Azerbaycan bilimine, kültürüne ve edebiyatına 19. yüzyılın önde gelen ansiklopedisi olarak giren bir diğer önemli Azerbaycanlı bilgin Mir Mohsun Navvab'dır. Azerbaycan müzik eleştirisinin başlangıcı, ülkemizde gazeteciliğin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilse de, diğer ülkelerde olduğu gibi tartışmanın da kökeni olduğunu not ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eleştirisi, Azerbaycan, Müzikoloji, Gazetecilik

1.GİRİŞ

"Musiqi tənqidi" musiqişünaslığın vacib qollarından biridir. Onun lazımı səviyyədə olması musiqinin sağlam inkişafına yol açır.

Musiqi tənqidi dedikdə tarixi proses də nəzərdə tutulur. Musiqi tənqidinin tarixi baxımdan şərhinə iki yanaşma tərzı var: geniş və dar. Geniş mənada musiqi tənqidi musiqinin olduğu müddətcə var olmasından ibarətdir. Dar mənada isə musiqi tənqidi bədii prosesin çətinləşdiyi, musiqi proseslərinə aydınlıq gətirmək və tənzimləmək üçün real mexanizme ehtiyacı duyulduqda (XVIII əsr) yaranıb. Beləliklə - musiqi tənqidi düşüncə - bütün forma və istiqamətləri ilə musiqi sənətinə qiymət vermə yanaşma tərzidir. Musiqi tənqidi jurnalistikası isə - xüsusi mətnlərdə (yazılı və ya şifahi) musiqi yaradıcılığına istiqamətləndirilmiş - peşəkar qiymətləndirici peşədir. Musiqi tənqidinin yaranması çox qədim dövrlərə təsadüf edir. Dünya alimləri onun əsasını Antik dövrdə Qədim Yunanıstanda Pifaqor və Aristoksenin tərəfdarları arasında gedən polemikalardan

*30-31 Ekim 2020 tarixində düzenlenen 6. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

götürdüyünü deyirlər. Tarixin bütün səhifələri müxtəlif elmi, mədəni, ədəbi qaynaqlarda öz əksini tapdığı kimi, musiqi mədəniyyəti tarixi də qorunub saxlanılması və gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından dəqiq mənbələrə ehtiyac duyur. Bu mənbələr və qaynaqlar müxtəlif məzmunlu və müxtəlif xarakterli olur ki, bunlara not yazıları, bədii ədəbiyyat nümunələri, məktublar, yazışmalar, şərhlər və.s. daxildir.

Dünya musiqi tənqidinin əsası polemikalardan götürüldüyünü nəzərə alsaq, Azərbaycanda da musiqi tənqidinin əsasını müxtəlif polemikalardan, musiqi məclislərindən başladığını deyə bilərik. Məlumdur ki, Azərbaycanın bir çox mövzularda olduğu kimi mədəniyyət, əsasən də musiqi sahəsində Şərqi bir çox illərinə imza atmışdır.

Hələ XIII əsrdə yaşayıb fəaliyyət göstərən böyük alim, musiqişünas Səfiyyəddin Urməvi səs haqqında mülahizələrini irəli sürmüş, beş fəsildən ibarət olan (beş bəhs) “Şərəfiyyə” risaləsinin ilk bəhsini də məhz səs məsələsinə həsr etmiş, bu bəhsi elə “Səs (sövt) və bütün ona aid olanlar” adlandırmışdır. Urməvi bu risaləsində səs haqqında digər alimlərin fikirləri ilə razılaşmadığını qeyd edir. 11 bəndlik bəhsdə o əvvəlcə böyük alim Şeyx Əbu Nəsr əl-Fərabinin səsin yaranması haqqında fikrini göstərir: “Bəzi cisimlərə təzyiq göstərəndə, onlar buna dözmür və tabe olurlar. Belə cisimlər aşağıdakılardır: yumşaq xəmir kimi öz içlərində yoğrulmuş cisimlər, deşilib keçilən sıyıq mayelər, habelə, heç bir müqavimət göstərmədən ilk zərbənin istiqamətində yönələn cisimlər. Yuxarıda göstərdiyiniz hər üç halda zərbə zamanı heç bir səs çıxmır¹”. Daha sonra Urməvi bu fikrə şübhə ilə yanaşaraq yazır: “Müəllif bununla demək istəyir ki, səsin çıxarılması cismə zərbə vuran deyil, zərbə alan cismnin öz keyfiyyətindən asılıdır. Ancaq bu düz deyil. İki daşın bir birinə dəyməsindən çıxan səs, ancaq vuran və ya əksinə, yalnız vurulan daşa aid ola bilməz.” Və bununla səs haqqında mülahizələrini davam edir. Beşinci bəndin əvvəlində Urməvi əl-Fərabini, İbn-Sinanın və başqa alimlərin fikirlərini gətirir və daha sonra onlara öz münasibətini bildirir. Bütün risalə belə bir formada qurulub. Beləliklə biz bu risalənin özünü polemik xarakterli hesab edə bilərik. Hətta fransız alimi Karra de Vo Urməvinin “Şərəfiyyə” risaləsini 1891-ci ildə Parisdə “Aziatik” jurnalında çap etdirərək şərh verərək yazır: “Birinci fəslə diqqətlə baxdıq. Əl-Fərabiyə diskussiya maraqlıdır və filosofun xeyrinə deyil. Alim kimi Fərabiyə çatmasa da Səfiyyəddin faktlara diqqətli münasibəti ilə ondan üstündür. Musiqi tarixindəki bu kiçik münaqişənin öz mənası var. O göstərir ki, bizim zamanın bu qədər fəxr etdiyi elmi üsulların reformasının mahiyyəti nədən ibarətmiş. Fəstunun məşhur davamçısı (yəni əl-Fərabini) müşahidələrə əsaslanmayan təriflər verir”. (Səfərova, 2006: 54)

Beləliklə fransız alim də bu risalənin diskussiya, polemika xarakterini xüsusilə vurğulayır.

XI- XV əsrdə yaşayıb yaratmış alim Əbdülqadir Marağai də risalələrində özündən əvvəlki alimlərin yaradıcılığından bəhrələnmiş, onlara münasibət bildirmişdir. Məsələn

¹ “Şərəfiyyə” v.3 a. (s48)

müəllifin “Şərhül kitabül-ədvar” risaləsində Urməvinin məşhur “Kitabül-ədvar” əsərini şərh, açıqlamasıdır.

Marağai risalələrində bir sıra qədim musiqiçilərin adını çəkir, onlardan söz açır. Alimin risalələrində toxunduğu məsələlərdən biri də musiqiçilərin məclislərdə özlərini necə aparmaq qaydaları və məclisdə iştirak edənlərin xüsusiyyətinə uyğun repertuarın seçilməsidir. O yazırdı ki, əgər məclisdə başqa oxuyan və çalanlar varsa, onlar ilə dalaşmamaq, əgər onları mükafatlandırmışlarsa, onlara paxıllıq etməmək, əgər əksinə mükafatlandırmamışlarsa küsməmək, şikayət etməmək, əgər məbləğ azdırsa yenə də təşəkkür və razılıq etmək lazımdır.

Qeyd edək ki, Urməvi də “Kabisnamədə” musiqiçilərin məclislərdə özlərini aparmaq qaydaları haqda yazmışdır. Bu yazıdan müəlliflərin o dövr məclislərdə musiqiçilərin davranışına tənqidi yanaşdıqlarının və buna yazılı münasibət bildirdiklərinin şahidi olur.

Marağai “Came əl-əlhan” risaləsinin müqəddiməsində öz musiqi əsərlərinin taleyindən nigaran olaraq ifaçıların savadsızlığından və bacarıqsızlığından bu əsərlərin inkişaf tapmadığını və get-gedə unudulduğunu göstərir: “Məhz bu barədə bir dəfə yox, min dəfə, hər nəfəs çəkəndə təəssüflənmişəm”.

Marağai “Beycətül-ruh” (Tuhun şadlığı və ya ruhu şad edən) risaləsi o dövrün ən elmi əsərləri arasında xüsusilə əhəmiyyət kəsb edir. Bu risalə ön söz, on fəsil və xatimədən ibarətdir. Bu əsərin 10-cu fəslə – elm sahibinin rəftarı haqqında, bu elmin fərdi və ümumi şəkildə öyrənilməsi və mənimsənilməsi haqqındadır. Belə ki, müəllif bu əsərdə musiqiçilərin müxtəlif məclislərdə özlərinin “rəftar və əxlaq” haqqında 12 maddədən ibarət məsləhət vermişdir.

Ən əvvəl, bu elmin sahibi hər nə qədər camaata yad olub biganə otursa gözə az görünsə, izzəti o qədər artıq olar.

İkinci – fakir paltarları geyinməyə çox çalışsın.

Üçüncü – soyuq məzəclə xörəklərdən çəkinsin.

Dördüncü – hər gün daşlardan götürüb, bir neçə addım yolu piyada getsin.

Beşinci – qadınlara yaxınlığı qayda ilə etsin və s.

Onuncu – məclisdə oxumağa çox meyl etməsin, elə etsin ki, xalq ondan tənqə gəlməsin.

On ikinci- ciddi olsun, dəhşətli sözlərdən və zarafatlardan uzaq olsun.

Bütün bu nümunələr Marağainin də musiqi haqqında elmi işləri ilə bərabər tənqidi fikirlərinin olması və onları risalələrində qeyd etməsini görürük.

Başqa bir görkəmli Azərbaycan alimi isə Mir Möhsün Nəvvabdır ki, o Azərbaycan elminə, mədəniyyətinə və ədəbiyyatına XIX əsrin görkəmli ensiklopedisti kimi daxil olmuşdur.

Professor Fərəh Əliyevanın 2005-ci ildə nəşr olunmuş 3 kitabdan ibarət “XX əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinin qaynaqları” musiqi publisistikamızın qorunub saxlanması, həmçinin gələcək nəsilləri sistemli şəkildə çatdırılması üçün böyük töhfədir. Təqdim olunan bu kitabda “1901-1911” (1-ci kitab), “1912-1917” (2-ci kitab), “1918-1920” (3-cü kitab)- ci illər əhatə olunmuşdur. İlk mətbu orqanımız olan “Əkinçi” qəzetinin işıq üzü görməsiylə Azərbaycanda Zərdabi ənənələrinin davamı olaraq elmi-publisistik, kulturoloji qəzet və jurnallar geniş vüsət almağa başladı. Bu jurnallarda gündəlik məsələlər, xalqın güzəranı, siyasi proseslərlə yanaşı incəsənətin müxtəlif sahələri də zaman zaman işıqlandırılırdı. Lakin sırf musiqili publisistik jurnalların çap olunması üçün işlər aparılmamışdır. Halbuki, mətbuatda istər ana dilimizdə istərsə də rus dilində onlarla qəzet və jurnallar yer alırdı. Bunlara “Həyat”, “Tərəqqi”, “İrşad”, “Molla Nəsrəddin”, “İqbal”, “Yeni həqiqət” və.s. misal göstərmək olar. Və dövrün dahi mütəfəkkirləri, görkəmli şəxsiyyətlərimiz – Həsən bəy Zərdabi, Əhməd bəy Ağayev, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Nəriman Nərimanov, Hüseyn Minasazov, Mehdi bəy Hacınski, Cəmo bəy Hacınski və əlbəttə ki, Üzeyir bəy kimi ictimai xadimlərimiz bu orqanlarda öz imzaları ilə tez-tez görünürdülər. Və beləliklə, Azərbaycanda musiqi publisistikası qısa müddətdə amma eyni zamanda sağlam addımlarla ənənə halını alır, Azərbaycan musiqisinin gələcək inkişafı maarifçiləri maraqlandırır.

Hazırda musiqi tənqidi sahəsində fəaliyyət qənaətbəxş deyildir. Bu isə artıq “Azərbaycan musiqi tənqidinin müasir problemləri” mövzusunda təqdim ediləcək.

REFERENCES

- Bədəlbəyli Ə.B. İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti, Bakı, Elm, 1969. s. 246.
- Bülbül. Seçilmiş məqalə və məruzələri. AEA-nın nəşri, Bakı, 1968. 138s.
- XX əsr Azərbaycan musiqisi. Məqalələr toplusu. Bakı, 1994.
- Əliyeva F.Ş. XX əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinin qaynaqları; I kitab, 1901-1911. Bakı, “Nurlan”, 2005, 362s.
- Əliyeva F.Ş. XX əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinin qaynaqları; II kitab, 1912-1917. Bakı, “Nurlan”, 2005, 420 s.
- Əliyeva F.Ş. XX əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinin qaynaqları; III kitab, 1918-1920. Bakı, “Nurlan”, 2005, 452 s.
- Hacıbəyov Ü.Ə. Əsərləri. II cild. Bakı, AEA-nın nəşri, 1965, 412 s.
- Hacıbəyov Ü.Ə. Azərbaycan türklərinin musiqisi haqqında. (Təqdim edən, ön söz və lüğətin müəllifi F.Əliyeva). Bakı, “Adiolğlu”, 2005, 74 s.
- Səfərova Z. Azərbaycan musiqi elmi. 2006. s.54